

Розглянемо приклади: фразеологічна одиниця **den Aal Schwanze fassen** – *починати справу не з того кінця* [4, 10] – фразеологічна калька, утворена з латинського виразу **anquillam cauda teues**, що означає *“не довіряти людині”*, часто вживалася в середні віки, наприклад, у німецького містика Зензе (Deutsche Schriften, hrs. v. K. Bihlmeyer, B. 9, S. 16): **“swer deu.... al bei dem sweif wil haben und ein heiliges leben mit lawkeit (“Lauigkeit”) wil an vahan, der wirt in baiden betrogen”**, відзначена у 1566р. у Гертнера, на сторінці 48: **“Nou teuet anquillam, qui per caudam teuet illam”** – **“Wer einem Aal hält bey dem Schwantz, dem bleidt er weder halb noch gantz”**. Лютер часто вживав цю фразеологічну одиницю: **“Er (der Kardial Cajetan) dachte, er helfe mich in der klappen, so hat er den ahl bey dem schwantze”** (видання в Eisleber, 1564, B. I., S. I). **“Aber ich besorge, ich werde zuletzt den ahl bey dem schwantze nicht halten, so ringet und dringet er sich zu drehen”** (Burkhandt, Luthers Briefwechsl, B. I, S. 293 – Буркгард. Переписка Лютера). Також цей зворот часто вживається в діалектах: **“He krigt den Aal bi den Steert: er will einen Vorthail erhaschen und fängt es unrecht an”** (Bremischniedersächsisches Wörterbuch, 1767, B. I, S. 10).

Образ слизького в'юна відомий ще з античних часів, проте вже в середні віки йдеться і про його хвіст. Не можна точно сказати, коли це нововведення з'явилося у німецькій мові, оскільки одночасно воно відоме у французькій, англійській та інших мовах: **“Qui tenet anquillam per caudam, non habet illam”** (MSD, XXII, 2, с. 92) – фр. **“Qui prend l'anquille par la queue et la femme par la parole, peut dire qu'il ne tient rien”**, англ. **“There's as much of his word as of a wet ell by the tail”**.

Цей вираз пізніше вживається з іншим компонентом: **etw. (od. ein Pferd) am (od. beim Schwanz (od. vom Schwanz her) aufzäumen (od. den Aal beim Schwanz fassen) – etw. verkehrt herum anpacken** – *букв. піймати в'юна за хвіст; починати справу не з того кінця; братися за неможливе; ставити підводу попереду коня*.

Пізніше ця фразеологічна одиниця широко розповсюджувалась і проникла у фольклор, під впливом фразеологічної деривації уторилося прислів'я: **Wer den Aal hält beim Schwanz, dem bleibt er weder halb noch ganz** – *Хто береться до справи не з того кінця, у того нічого не вийде* [5].

Отже, дослідження лінгвокогнітивних особливостей фразеологічного калькування має значення для подальшого дослідження ряду актуальних проблем, для вивчення особливостей картини світу.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика.– М., 1961.
2. Белецкий А. А. Латынь в наши дни / И. О. Овруцкий. Крылатые латинские изречения в литературе.– К., 1962.
3. Шевченко Г. И. Фразеологизмы античного происхождения в славянских языках.– Минск: Изд-во БГУ, 2005.
4. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник довідник (Словник-довідник з фразеологічною деривацією на основі існуючої німецької фразеології з перекладом прикладів на українську та російську мови).– Вінниця: Нова кн., 2005.
5. Денисенко С. Н. Фразообразование в немецком языке (фразеологическая деривация как системный фактор фразообразования).– Л., 1988.

Статтю подано до редколегії
06.05.2008 р.

УДК 811.112.2'373.7

О. А. Зубач – асистент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Системна організація колористичної фразеології сучасної німецької мови

Роботу виконано на кафедрі німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню системної організації колористичної фразеології сучасної німецької мови. Складниками колористичної фразеології є фразеологічні одиниці, які мають колористичний компонент у

своїй структурі. Аналіз структурної організації системи колористичної фразеології сприяє виявленню семантичних, синтаксичних й стилістичних особливостей фразеології загалом.

Ключові слова: колористичний компонент, фразеологічна одиниця, система, структура, фразеологія.

Zubach O. A. Systematic Organization of Colouristic Phraseology in Modern German. The article is devoted to the study of systematic organization of colouristic phraseology in Modern German. Constituents of colouristic phraseology are phraseological units with colouristic component in their structure. The analyses of structural organization of system of colouristic phraseology promotes founding out semantic, syntactic and stylistic peculiarities of phraseology on the whole.

Key words: colouristic component, phraseological unit, system, structure, phraseology.

Дискусійним питанням у галузі фразеології сьогодні є системно-структурний аналіз організації фразеологічного фонду сучасної мови [3–7]. Саме тому завданням нашого дослідження є виявити семантичні, морфолого-синтаксичні й стилістичні особливості системної організації колористичної фразеології сучасної німецької мови. **Мета наукової розвідки** передбачає аналіз структурної організації системи колористичної фразеології сучасної німецької мови. **Матеріалом дослідження** слугували стійкі мікротексти з колористичним компонентом, які мають національно-культурну семантику, оскільки в їхніх планах вираження та змісту найбільш яскраво виявляються схрещування шляхів і семантики, і стилістики. **Методи дослідження** зумовлені метою й аналізованим матеріалом, а саме: описовий метод, метод компонентного аналізу.

Головним напрямом фразеології, зокрема колористичної, є визначення обсягу фразеології, оскільки ця галузь сприймається у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні – це власне ідіоматика, основною одиницею якої є ідіома, у широкому – фразеологія, яка охоплює всі стійкі мікротексти й ідіоми.

Ідіоматика, на думку Д. О. Добровольського, Ю. Н. Караулова [2, 6], принципово спрямована не стільки у світ, скільки на сам суб'єкт, а ідіома первісно створюється не для того, щоб описувати світ, а для того, щоб інтерпретувати, виражати суб'єктивне, передусім емоційно забарвлене ставлення мовця до світу. Це є, на думку вчених, вузьке розуміння обсягу фразеології, що спричиняє існування різних дефініцій щодо поняття “ідіома”. В. М. Телія [6, 8] вважає, що ідіома – це сполучення слів із повністю переосмисленим лексичним складом, у якому номінативна функція окремих слів-компонентів нівелюється, а під її значенням розуміють таку концептуальну будову, яка забезпечує лише зміст одиниці мови, але не виконує її знакової функції. О. В. Кунін [4, 101] дефініціює ідіому як фразеологічну одиницю з цілісним значенням. Ю. А. Шафрин [9, 9–19] трактує глибше визначення ідіоми, оскільки “справжніми ідіомами” він вважає фразеологічні зрощення, де, на його думку, смисл цілого словосполучення зазвичай не впливає зі складових слів. Він поділяє “справжні ідіоми” на логічні (звичайні) та нелогічні (випадкові) сполучення, враховуючи їх граматичну будову. Т. З. Черданцева [8, 80] узагальнює визначення ідіоми як мовного знака, що перебуває в компетенції мовного колективу, основою якого є ідіоматичність.

Аналізуючи різні погляди щодо ідіоми, можна стверджувати, що в ідіоматиці немає одностайної думки ні щодо дефініції поняття “ідіома”, ні щодо належності цієї, на наш погляд, уніфікованої мовної одиниці до певної категорії фразеологізмів: до фразеологічних зрощень або фразеологічних едностей. Цей факт, своєю чергою, спонукає розуміння ідіоматики також у вузькому та широкому розумінні. Ми поділяємо погляди щодо обсягу фразеології в широкому розумінні, оскільки вважаємо ідіоматику складовою частиною фразеології, а ідіому – унікальним безеквівалентним стійким мікротекстом.

Беззаперечним є й те, що основними складниками системної організації фразеології загалом є фразеологічні зрощення, фразеологічні едності та фразеологічні сполучення. До “нової” категорії стійких мікротекстів “фразеологічні вирази” учені включають прислів'я, приказки та крилаті вирази, що сприяє актуалізації проблематики щодо їх наявності у фразеології як складників. Не виключаючи фразеологічні вирази із фразеології, їх вважають особливими фразеологізмами й наголошують на спільних із фразеологічними одиницями (ФО) властивостях: стійкість складу та структури, відтворюваність, цілісність значення. Їх специфічними ознаками вважають предикативність, здатність позначати та характеризувати ситуацію, а не окремі явища. Враховуючи різні категорії стійких слівних комплексів, лінгвісти віддають перевагу різним ознакам фразеологічних одиниць, незалежно від їх категорійної належності: семантичній цілісності; відтворюваності; метафоричності; стійкості; нарізноформленості; ідіоматичності.

Надаючи перевагу одній із ознак стійкого мікротексту, вчені розуміють, що вона може бути повністю або опосередковано взаємозв'язана з іншою або іншими. В. П. Жуков [3] суттєвими ознаками фразеологізмів вважає:

- стійкість як міру, ступінь семантичної цілісності та нерозкладності компонентів;
- відтворюваність – регулярну повторюваність, відновлюваність у мовленні мовних одиниць різного ступеня складності;
- семантична цілісність – вияв ідіоматичності щодо конкретного фразеологізму;
- нарізнооформленість та незамкнутість (відкритість) структури.

На нашу ж думку, пріоритетними є такі ознаки: семантична цілісність та нарізнооформленість, що увиразнює відмінність фразеологізмів від слів та словосполучень; відтворюваність, що дає змогу експліцитно зануритися в мовну та культурну картини світу певного мовного соціуму.

Визначення різних ознак фразеологізму спричиняє різні підходи щодо його дефініціювання:

- це відтворювана в готовому вигляді мовна одиниця, яка складається з двох або більше наголошених компонентів слівного характеру, фіксована (тобто постійна за своїм значенням, складом і структурою) [7, 12];
- стійке сполучення лексем з повністю або частковим переосмисленим значенням [4, 8];
- у широкому розумінні стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю [11, 641].

Наявність багатьох дефініцій фразеологічних одиниць засвідчує також використання різних методів їхніх досліджень: контекстологічного, трансформаційного, модифікаційного, методу компонентного аналізу тощо, що сприяє продукуванню багатьох класифікацій ФО: семантичної; лексико-синтаксичної та структурно-семантичної; стилістичної; тематичної; етимологічної та ін.

Результати дослідження свідчать про те, що стійкі мікротексти з колористичним компонентом народжуються в мовній системі та архівуються в ній після багаторазового використання як експресивного засобу та асоціативно-образного сприйняття. У досліджуваних нами фразеологізмах простежується чітка кореляція між їхньою мікроструктурою (елементи національно-культурної семантики) та макроструктурою (реалізація в процесі комунікації, закріплення узусом). Саме тому складниками системи колористичної фразеології сучасної німецької мови вважаємо фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази, які мають колористичний компонент у своїй структурі та є домінуючими складовими частинами колористичної фразеологічної системи.

Фразеологічні єдності виникають на основі семантичного переосмислення або зсуву змінних словосполучень та створюють неподільну семантичну єдність. Їм властива абсолютна експресивність, їхнє цілісне значення умотивоване значенням компонентів, напр.:

- *das Blaue vom Himmel herunter schwatzen* [13, 85] – “багато теревенити без угаву”. Складником фразеологічної одиниці є субстантивований колористичний компонент *das Blaue*, який і акцентує семантичну неподільність компонентного складу загалом, напр.: *Der Erich ist ein ausgesprochener Schonredner! Wenn er sich durch seine Umgebung animiert fühlt, schwatzt er das Blaue vom Himmel herunter. Er hort dann mit seinen Phantastereien uberhaupt nicht mehr auf.*

Фразеологічні сполучення виникають у разі одиничного сполучення одного семантично перетвореного компонента. Для їх семантики характерне збереження семантичної відокремлюваності компонентів, ознаки термінологічного/ нетермінологічного характеру планів змісту та вираження, напр.:

- *die goldene Zahl (eine astronomische Hilfszahl)* [16, 279] – досл. “золоте число”. ФО з колористичним компонентом (КК) уживається в галузях статистики та математичних підрахунків у переносному значенні “астрономічна кількість/астрономічне число”, де КК *golden* вживається замість *gulden*, а компонент *Zahl* сприяє дифузності семантики;
- *allerhand/viel ... rote Tinte verbrauchen (bei etw)* [13, 845] – “знаходити/корегувати помилки”. Стійкий мікротекст експлікує відсутність термінологічної ознаки у своїй семантиці та вживається стосовно перевірки письмових робіт у школі, напр.: *Bei der Korrektur deines Diktats hat euer Lehrer ja allerhand rote Tinte verbraucht: 34 Fehler! Das ist ja fast genauso viel rot wie blau.*

Фразеологічні вирази за своєю структурою є предикативними сполученнями компонентів та реченнями. До них належать прислів'я, приказки, крилаті фрази. Прислів'я – всебічно стійкі фрази, які в узагальненому вигляді констатують властивості людей та явищ, дають їм оцінку. Наявність узагальнення є для прислів'їв обов'язковим. Прислів'я найчастіше уживаються в певній конкретній ситуації, однак не позначають її окремих елементів, а ставлять усю ситуацію у зв'язок із якою-небудь загальною або загальновідомою закономірністю, яку вони, власне, і виражають, включаючи імпліцитне посилення на авторитет народної мудрості та висловлюючи загальний зміст [5, 40–41]. У процесі мовної комунікації у синтагматичному плані колористичний компонент виступає у значенні кольору, але в прагматичному актуалізуються диференційні ознаки кольору, напр.:

- *Eine silberne Kugel nutzt mehr als tausend eiserne* [14, 901] – досл. “одна срібна куля приносить більше користі, ніж тисячі залізних”. Першоджерелом прислів'я є стійкий вираз *mit dem goldenen (oder silbernen) Spie? stechen*, що вживається в переносному значенні “*durch Geld Einflu? nehmen suchen, jem. bestechen*” – “давати хабара”, “підкупляти когось”.

Приказки – це літературно-розмовні, побутово-розмовні та просторічні всебічні стійкі фрази, які здатні висловлювати лише конкретний зміст. На відміну від прислів'їв, приказки не містять узагальнень про закономірності об'єктивної дійсності, а стосуються конкретних ситуацій. Їм притаманна підвищена експресивність, їх вимовляють із визначеною, незмінною окличною інтонацією [5, 73–77], напр.:

- *Auch das schonste Grun wird einmal Heu* [12, 237] – досл. “Навіть найгарніша зелень із часом стає сіном”. У приказці есплікується зіставлення двох знаків-символів: *das Grun* – “природа молодість” та *Heu (verdorrtes Gras)* – “старість, неродючість”.

Крилаті фрази – “інтертекстуальні” стійкі мікротексти, які до цих пір асоціюються з певним твором художньої літератури, з особистістю або діяльністю автора. Під крилатими фразами розуміють цитати, сентенції, висловлювання, лозунги, які є конотативно забарвленими та утворюються внаслідок національно-культурного асоціативного сприйняття. Своїм виникненням ці стійкі мікротексти зобов'язані літературі, культурі, історії, соціально-політичному побуту народу тощо. Їх поділяють на дві групи. До першої групи належать літературно-побутові фрази, які походять із творів художньої літератури, напр.:

- *der ersten Liebe goldne Zeit* – досл. “золота пора першого кохання”. Вираз походить із твору Ф. Шиллера “*Das Lied von der Glocke*” [15, 117]. В українській мові означення “золота пора”, “золоті часи” вживаються для позначення особливо яскравих подій, ситуацій, явищ. У творі ж німецького письменника це означення спрямовано тільки на означення *erste Liebe*, що надає йому високого стилю, поетичності.

Другу групу складають ідеологічні фрази, які є “загальноновживаними стислими формулюваннями філософських, соціальних та політичних принципів – цитати з політичних документів, праць та висловлювань громадських діячів та вчених, а також лозунги, рядки з політичних пісень тощо” [5, 115], напр.:

- *das rote Gespenst* – “червоний привид” [10, 184]. Вираз уживається щодо соціалістичного/комуністичного режиму, де означення *rotes Gespenst* первинно есплікувало символ революції, що й засвідчено у творі К. Маркса: *Es genugte, das selbst nur ein Vaisse das rote Gespenst heraufbeschwor* [10, 184].

Отже, отримані результати репрезентують такі особливості системної організації колористичної фразеології та її складників:

1) складовими системи колористичної фразеології є стійкі мікротексти, які мають колористичний компонент у своїй структурі, різних структурних типів з одиничним сполученням компонентів, значення яких виникає у разі повного або часткового семантичного перетворення компонентного складу та відтворюваність яких забезпечується “багаторусною стійкістю елементів: лексичною стійкістю, яка полягає в збереженні інваріантного лексичного складу; синтаксичною стійкістю, що виявляється в незмінності фраземної моделі; семантичною стійкістю, яка зумовлюється ідіоматичністю фраземи; функціональною стійкістю – вона полягає в загальнонародній уживаності фразем” [1, 10]; культурологічною стійкістю, яка є відбитком світу мислення, пізнання, дійсності певного соціуму;

2) особливість знакової функції досліджуваних фразеологізмів, які є складниками системи організації колористичної фразеології, полягає в асоціативних зв'язках, які виникають з певним найменуванням кольору і закріплюється за ним традицією вживання та пов'язана з їх прагматичною функцією, оскільки, виконуючи роль квазістереотипів і квазіеталонів наївної картини світу, на противагу науковій картині світу, вони реалізують усі типи інформації (лексико-граматичної, емотивної, стилістичної, мотиваційної, культурологічної);

3) пріоритетними ознаками складної суті внутрішньої форми стійких мікротекстів з колористичним компонентом є семантична цілісність як вияв ідіоматичності із синхронно-діахронної позиції; нарізнооформленість – єдність структури та семантики; відтворюваність – експліцитний показник особливостей співіснування мовної та культурної картин світу. Когнітивна ж ознака є результатом розумової діяльності людини, а лінгвокультурологічна – архіватором своєрідності національно-культурної семантики;

4) комунікативне призначення колористичної фразеології експлікується переважно в розмовно-побутовому мовленні, у сфері художньої літератури, публіцистики, де найбільш яскраво виявляється національно-специфічна маркованість семантики.

Перспективним убачається виявлення межі семіотичної сфери та особливостей функціонування паремій, у структурі яких наявний колористичний компонент, та визначення їхнього місця у системній організації колористичної фразеології та фразеології загалом.

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Х.: Вища шк., 1987. – 135 с.
2. Добровольский Д. О., Караулов Ю. Н. Идиоматика в тезаурае языковой личности // Вопр. языкознания. – 1993. – № 2. – С. 5–15.
3. Жуков В. П. Русская фразеология. – М.: Высш. шк., 1986. – 310 с.
4. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. – М.: Междунар. отношения, 1972. – 288 с.
5. Райхштейн А. Д. Немецкие устойчивые фразы. – Л., 1971. – 184 с.
6. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 269 с.
7. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.
8. Черданцева Т. З. Метафора и символ во фразеологических единицах // Метафора в языке и речи. – М.: Наука, 1988. – С. 78–92.
9. Шафрин Ю. А. Идиомы английского языка. Опыт использования. – М.: Бином. Лаборатория знаний, 2003. – 558 с.
10. Iskos A., Lenkowa A. Deutsche Lexikologie. 2. Auflage. – Leningrad: Staatsverlag für Lehrbücher und Pädagogik, 1963. – 275 S.

Список використаних словників та довідників

11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінол. енцикл. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Beyer H. Sprichwörterlexikon: Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16 Jahrhundert zur Gegenwart / Horst und Annelies Beyer. – 5., unveränd. Aufl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1989. – 712 S.
13. Deutsche Idiomatik: Die deutschen Redewendungen im Kontext / von Hans Schemann. 1. Aufl. – Stuttgart; Dresden: Klett Verlag für Wissen u. Bildung, 1993. – 1037 S.
14. Rohrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Aufl. – Freiburg; Basel; Wien: Verlag Herder, 1994. – 1910 S.
15. Ullrich K.-H. Das goldene Buch der Zitate: Eine Sammlung von Aussprüchen, Sprichwörtern, Sinnsprüchen, Aphorismen, volkstümlichen Lebensregeln, sprichwörtlichen Redensarten und Bauernregeln. – Berlin: Verlag Praktisches Wissen F. W. Peters, 1961. – 383 S.
16. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / Hrsg. von E. Agricola unter Mitwirkung von H. Gorner und R. Kufner. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1977. – 818 S.

Статтю подано до редколегії
15.04.2008 р.